

OILA BUYUK MAKON

Chuboyeva Ozodaxon Kuvonbekovna

NamDU yuridik fakulteti katta o'qituvchisi

Ne'matullayev Nodirbek Otabek o'g'li

Namangan Davlat Universiteti Yuridik fakulteti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada oila tushunchasi, asosiy xususiyatlari, oilaning turlari, mazmun va mohiyati, oilaning jamiyat hayotidagi o'rni, oilalarni o'rganishda yaxlit bir tizim sifatidagi qarashlar o'rganilib, tahlil qilingan.*

Kalit so'zlar: *Oila kodeksi, oila tushunchasi, oilaning funksional xususiyatlari, oila turlari, oila energetikasi, oila tizimi, oilaning chegarasi va hududi.*

Annotatsiya: *V данной статье изучаются и анализируются понятие семьи, ее основные характеристики, виды семьи, ее содержание и сущность, место семьи в жизни общества, взгляды как целостная система в изучении семьи.*

Ключевые слова: *семейный кодекс, понятие семьи, функциональные характеристики семьи, типы семьи, энергия семьи, семейная система, граница и территория семьи*

Oila buyuk makon hisoblanadi. Oila jamiyanni shakllantiruvchi tarbiya maktabidir. Oilada munosabatlar o'zaro hurmatga asoslansa, tartib, tarbiya mezonlari belgilangan bo'lsa oilada tinchlik, kreativlik, rivojlanish bo'ladi. Bu kabi oilalar shakllangan jamiyat farovonlik sari boradi.

Xozirgi tsivilizatsion jarayon oilalarni turlicha talqin qilinishiga zamin yaratmoqda. Chunki, XXI asr -axborot texnologiyasi asri sifatida oilalarning tubdan o'zgarishi uchun turtki berdi.

Shu o'rinda aytish mumkinki, oilalarning shakllanishi, taraqqiyot bosqichlari, hozirgi kundagi holati izchil o'rganib borilgan, o'ganilmoqda, kelajakda ham to'xtovsiz tahlil etib boriladi.

Oilalarning tarixiy o'rganilishi, oila muhitini, barkamol avlod va komil insonni tarbiyalash muommosi turkiy xalqlarning mushtarak yodgorligi Avesto, shuningdek, Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Yusuf Xos Xojib, tortib hozirgi zamon pedagoglarining o'ziga xos fikr mulohazalar bildirilgani diqqatga sazovordir. Kaykovus, S.Sheroziy, Jomiy, Alisher Navoiy, A.Fitrat, A.Avloniy kabi, mutafakkirlarimizning ilmiy nazariy asarlarida oila munosabatlaridagi tarbiya tarixiylik nuqtai nazaridan bayon etilganligi alohida ahamiyat kasb etadi.

Oilani tarbiyalash makoni sifatida o'rganish, oila a'zolari o'rtasida sodir bo'layotgan murakkab munosabatlar ko'plab olimlar, shu jumladan, O'zbekistonlik olimlar M.Davletshin, B.Qodirov, X.Karimov, N.Sog'inovlar tomonidan o'rganilgan. Ularda ko'proq o'zbek oilasiga xos urf-odatlar, an'analar udumlar nuqtai nazaridan oilaviy munosabatlarning etnopsixologik qirralari tadqiq etilgan.

Oila institutini ijtimoiy voqelik sifatida tahlil etar ekanmiz, oilaviy munosabatlarga xos bo'lgan jixatlar, oilaning kelib chiqishi, dinamikasiga e'tiborni qaratgan tadqiqotlarni axborot sifatida joiz deb bildik. Albatta bu tahlillar olimlarimiz, tadqiqotchilarimiz tomonidan belgilangan. Bu jihatlar o'rganilishi aynan oilaga bo'lgan e'tibor, buyuk makonning kelajak avlodni tarbiyalashdagi rolini aniqlash uchun keltirilmoqda. Shuningdek ushbu ma'lumotlar bir necha adabiyotlarda keltirilgan. Barcha keltirilgan ma'lumotlar oilani muqaddas makon sifatida mustahkamligini ta'minlashni targ'ib etgan.

Oila va uni xarakterlovchi turli mezonlarga ko'ra quyidagilarga farqlanadi:

- 1) To'liqligiga ko'ra: to'liq, noto'liq, qayta tuzilgan(2 -nikoh) oilalar.
- 2) Bo'g'inlar soniga ko'ra: nuklear (ota-ona va bolalardan iborat) va ko'pnomli(ikki va undan ortiq avloddan iborat oila a'zolari birga yashovchi) oila. 3) Bolalar soniga ko'ra: farzandiz, bir bolali, ikki bolali, uch- to'rt bolali, besh va undan ortiq bolali oila. Masalan: AQSH, Fransiya, Germaniya, Gretsiya, Rossiya va boshqa rivojlangan davlatlarda to'rt bolali oilalar ko'p bolali oilalar hisoblanadi.
- 4) Er-xotinning ijtimoiy kelib chiqishiga ko'ra: ishchilar, dehqonlar, xizmatchilar, ziyolilar, aralash tipdagi oilalar kiradi.
- 5) Oilaning yoshiga ko'ra: yosh oila (1 yilgacha, 3-5 yillik, 6-10 yillik turmush tajribasiga ega bo'lgan oilalar), o'rta yoshdagi oila, yetuk yoshdagi oila (qariyalar oilasi) kabi oilalar.
- 6) Er-xotinning ma'lumot saviyasiga ko'ra: oliy ma'lumotli, o'rta maxsus ma'lumotlilar oilasi, o'rta ma'lumotlilar oilasi, maxsus yordamchi maktab ma'lumotiga va turli saviyadagi ma'lumotlarga ega bo'lgan er-xotinlardan tashkil topgan oila.
- 7) Er-xotinning ota- onasi, oilasining moddiy ta'minlanganlik darajasiga ko'ra: qudalarning bir-biriga mos yoki ular orasida katta tafovut mavjudligi bo'yicha bir-biriga mos bo'lmagan oilalar.
- 8) Regional jihatlariga ko'ra: shahar, qishloq, aralash tipdagi oilalar.
- 9) Nikohdan qoniqqanlik saviyasiga ko'ra: ajralish saviyasida, nikohdan qoniqqanlik darajasi, quyi darajali, o'rta darajali oilalar.
- 10) Oilada er-xotin orasidagi munosabatlariga ko'ra: avtoritar, demokratik, liberal aralash tipdagi oilalar.
- 11) Er-xotinning millatiga ko'ra: bir millatli, baynalmilal oilalar.
- 12) Yuridik rasmiylashtirilganligiga ko'ra: sinovdagi oila (birga yashashadi ammo hali nikohni rasmiylashtirmagan, chunki bir birlarini norasmiy nikohda deb bilishyapti), rasmiylashtirish arsfasidagi oila (birga yashashadi, oila qurish maqsadi aniq, ammo ayrim obyektiv sabablarga ko'ra rasmiylashtirish kuchaytirilyapti), nikohdagi oila, nikohdan tashqari oila (ayrim erkak kishilarning ikkinchi, uchinchi yuridik jihatdan norasmiy oilasi) kabidir.

Oilaning turlari

□ Monogam - bola manfaatlariga yo'nalgan oila. Bu turdagi oilalar ko'proq bolani kelajakda kim bo'lishi, u egallashi lozim bo'lgan martabalar, uning istiqboli xususida qayg'uradigan, shu bois oilaning budjeti uni taminlash, unga zarur ta'lim tarbiyani berish,

g'amxo'rlik qilishga sarflanadi. Bu toifa oiladagi bola manfaati shu qadarki, ba'zan ona faqat bolani o'ylash, unga e'tibor qilishni afzal bilgandan eridan ham voz kechishi holatlari ham kuzatilgan.

□ Avtoritar oila- bola soni 1 yoki 2 ta, ota onaning cheksiz g'amxo'rliqi, ular obro'si bilan parallel tashkil etiladi. Masalan: kohinlar amaldorlarning oilasi shunday. Ota ona bola nazarida eng nufuzli, aqli har narsaga yetadigan, shuning uchun bola ham xuddi otasi yoki onasi kabi yetishish motivatsiyasi kuchli bo'ladi. □ Ambivalent detotsentrik oila- bola ko'proq ota onaning hissiy emotsional g'amxo'rliqi ta'sirida bo'ladi. Masalan: agar qiz bola bo'lsa, u faqat otasi yoki onasi, yoki ikkisinining doimiy erkalashlari og'ushida katta bo'lib, oxir oqibat shunday holatga ko'nikib ketadi. Oilaviy munosabat faqat shunday bo'lsa kerak, degan fikr ba'zan o'zi mustaqil oila qurganda uning yangi xonadonga ko'nikishga jiddiy xalaqit beradi.

□ Kvaziavtonom detotsentrik oila- bola huquqlari kattalarniki bilan deyarli tenglashtiriladi, ularga kattalar bilan bir qatorda oilaviy yumushlarni bajarish erki, o'z holicha qarorlar qabul qilish huquqlari berilgan bo'ladi. Buning albatta ijobiy, ham salbiy jihatlari bor.

□ Monogam bo'lmagan oila- toifasi chin ma'noda nikoh munosabatlariga tayanamaydi. Bundan oilaning 3 xil ko'rinishi mavjud;

✓ ajrimlar tufayli paydo bo'lgan noto'liq oila- XX asr oxirida ko'payib ketgan noto'liq oila turi Golodning ma'lumotiga ko'ra, Rossiyadagi oilalar ajrimi shu qadar ko'paydiki, har 100 ta nikohga 51 ta oila ajrimi to'g'ri keldi. Buning sabablari: ota onalik ro'llarning bajarilmasligi, otaning bola tarbiyasidan chetlashishi, chunki ajrashgan otalar ma'lum muddat o'tgach farzandlardan umuman yuz o'giradi.

O'zbekistonda ham statistika ma'lumotga ko'ra 14,5 mingdan 15 minggacha oila ajrimlar qayd etildi. Ajrim bo'lgan oilalarning 70% yosh oilalar bo'lib ularda yetim bo'lib qoladi.

✓ Beva bo'lib qolish, turmush o'rtog'ining vafoti munosabati- bunda ota yoki onaning farzandi bilan yolg'iz qolishidir. Bunday oilalardagi ma'naviy ajrim tufayli paydo bo'lgan noto'liq oilanikidan farq qiladi.

✓ nikohdan tashqari oila- 90- yillarda ko'paygan oila turi, unda asosan yolg'iz qolgan "ayol-ona" oilani tebratadi. Bunday oilalar; Rossiya 20-21% Buyuk Britaniya, Fransiyada 32-35% tashkil etgan. Rossiyada ota onalardan bittasigina bo'lgan oilalarda 1989 yilda 4.5 mln bola yashagan bo'lsa, bu ko'rsatkich 1994 yilda 5 mln ha yetdi.

O'zbekiston sharoitida bu kabi holatlar favqulodda holatlar sifatida qaraladi. Chunki ayrim udumlar, milliy qadriyatlarimiz farzandlarning nikohdan tashqari paydo bo'lishini qoralaydi.

□ Alternativ oila- kam uchraydigan oila turlari bo'lib, ular ayrim jihatlari bilan boshqalardan farqlanib turadi. Bu turdagi oilalar G'arb mamlakatlariga xosdir.

Bu toifadagi oilalar o'z navbatida quyidagilarga bo'linadi;

- fuqorolik nikohi- unda erkak va ayol o'z ixtiyorlari bilan rasmiy nikohni qayd etmay yashayveradi.

- qayta nikoh- bunday nikoh turi beva qolgan shaxslarda uchraydi. Birinchi qayta nikoh XVI asrda Angliyada qayd etila boshlagan.

- qo'sh xorinlik - bir erkak ko'pincha hufyona o'z qonuniy nikohidagi ayoldan tashqari yana boshqasi bilan shariy nikohda yashaydi. Qo'shxotinlik Osiyo va Sharq mamlakatlari aholisiga xos hisoblansada, hozirda Rossiyada ham kuzatilmoqda. Lekin bunday oila turi qonunan man etilgan. Oilaviy hayotni tizimli tarzda tasavvur etib, uning psixologik xususiyatlarini o'rganishga jazm olimlardan biri amerikalik tadqiqotchi Virjiniya Satir (1992, 2000) hisoblanadi. U oilaviy hayotni tavsiflash uchun quyidagi tushunchalarni ishlatadi;

* Oilaning funksional xususiyatlari

* Oila energetikasi

* Oila tizimi chegarasi

Oilaning funksional xususiyatlari

Oilaning funksional xususiyatlari - oila a'zolar o'rtasidagi munosabatlarning sifatini farqlarini tavsiflaydi. Masalan;

● Muloqot uslublari

● Har bir oilaga xos bo'lgan tartib - qoidalar

● O'zaro muloqot jarayonida kommunikativ to'siqlarning mavjudligi ochiq tartib - qoidalardan tashqari, har bir oilaning yashirin qoidalari ham mavjudki, ular ham oilaviy munosabatlarning yaxshi bo'lishida katta rol o'ynaydi.

Odatda bunday qoidalar muayyan mavzularning oila davrasida ko'tarilmasligi yoki ma'lum tarzda his kechinmalarining namoyon etmasligida ko'rinadi.

Oila energetik makoni. Bu tushuncha o'z ichiga ko'plab jabhalarni xususan, oilaning tibbiy biologik xususiyatlardan tortib, uning psixologik mavjudligini belgilovchi omillar, shart sharoitlardan boshlab tiriklik mezonlari bo'lmish ovqatlanish, hamda bir oila a'zosining xatti harakatlarining namoyon bo'lishigacha qamrab oladi. V.Satir oilaning oila energetikasini tavsiflaydi. Ya'ni, "oilaning emotsional qozoni" tushunchasini ishlatadi. Oila a'zolari kundalik muloqot, muomala jarayonlarini u go'yoki bir qozonda qaynovchilarning birgalikda yashashda namoyon bo'ladigan hissiyotlar ko'zgusida" tasavvur etadi.

Oila makonining muloqot hududi va chegarasi. Bunda, oilaning boshqa sotsiomadaniy muhit vakillari bilan aloqasi ularga bog'liqligi darajasi nazarda tutiladi. Satirning fikricha, shunday oilalar ham bo'ladiki, ular boshqalar bilan deyarli muloqotga kirmaydi. Bu oilaga darvozadan va devordan ham oshib kirib bo'lmaydi, yani u oila o'z qobig'iga o'ralib olganday. O'z navbatida, u boshqa oilalarga ham qiziqmaydi, oilaviy tantanalarga, teatr, kino, klublarga bormaydi. Odatda bunday "yopiq" turdagi oilalar unchalik inoq ham yashamaydi. Shuning uchun "ochiq" turdagi oilalar keng muloqotlarga asoslangan oila baxtli va mustahkam hisoblanadi. Amerikalik olim, oliaviy psixoterapevt Salvodor Minuxin ham xos kontseptsiyaning asoschisidir. Uning fikricha oila murakkab tuzilishga ega bo'lib, tarkibiga ayrim alohida individlarni bir qator tuzilmalarni qamrab oladi. Ichki tuzilmalar koalitsiyalarga birlashib, oila doirasida turli hodisa va jarayonlarni keltirib chiqaradi. Har qanday oila, boshqa o'ziga o'xshash tuzilmalar bilan murakkab munosabatlarni o'rnatadiki, bu tashqi tizimlar bazan oilani qo'llab quvvatlash vazifasini ham bajaradi.

Oilalarni turli nuqtai nazardan tahlil etishda o'quvchi oldida bir maqsad bo'lishi kerak: bu avvalo oilalarni tasnifiga e'tibor qaratish;

Bundan tashqari, o'z oilasini keltirilgan qaysi turda ekanligini ajratib tushunishi;

Shuningdek, keltirilgan oilalarning jamiyat uchun foydalisi qaysi ekanligini tahlil etishi hamda oilalarni mustahkamligini ta'minlashga o'z hissasini qo'shish yo'lini tanlashi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi – Toshkent: Adolat, 2024.
2. Ganieva M.X, Latipova N.M., Karamyan M. Ijtimoiy ish asoslari. Uslubiy qo'llanma. – Toshkent: 2010
3. Chuboyeva Ozodaxon Kuvonbekovna. ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН–III ПЕНЕСАНСИДА ХОТИН-ҚИЗЛАР ИЖТИМОЙ ҲИМОЯСИ PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS: a collection scientific works of the International scientific conference (15 May, 2022) - Copenhagen:2022. ISSUE 13 – 226 p. 94-99
4. Chuboyeva Ozodaxon Kuvonbekovna. OILA MUQADDASLIGI HUQUQIY ASOSLARI. PEDAGOG RESPUBLIKA ILMIY JURNALI. 7 – TOM 2 – SON / 2024 - YIL / 15 – FEVRAL. 203-207 <http://www.bestpublication.org/>
5. Саидисаков Саидахроп Саидакромович. ЭМОТИВНОЕ ЗНАЧЕНИЕ И КАТЕГОРИЯ ЭМОТИВНОСТИ. 7 – ТОМ 2 – SON / 2024 - YIL / 15 – FEVRAL. <http://www.bestpublication.org/>. 198-202
6. Chuboyeva Ozodaxon “New Uzbekistan: Administrative Management Reform” Journal of Pedagogical Inventions and Practices ISSN NO: 2770-2367. <https://zienjournals.com>
7. Kuvonbekovna C. O. OILA MUQADDASLIGI HUQUQIY ASOSLARI //PEDAGOG. – 2024. – Т. 7. – №. 2. – С. 194-198.
8. Технологии социальной работы с семьей и детьми. Учебное пособие. Ростов н/Д: Феникс, 2018. 259 с